

„Dva Židé, tři názory“

Toto židovské úsloví, a mnoho dalších anekdot, ilustruje názorovou a kulturní pluralitu v židovské komunitě přinejmenším od doby emancipace. Navazuje na předkládání různých názorů a kulturu dialogu v *Talmudu* a ukazuje též schopnost ironického pohledu na obrazy sebe sama. V následujícím přehledu jsou jen v náznaku uvedeny vybraná hnutí, skupiny, oblasti, směry či organizace, s nimiž se Židé žijící v českých zemích v 19. a 20. století mohli identifikovat. Nejde o výčet úplný, ale o takový, který ilustruje pluralitu a proměnlivost identifikací lidí, kteří se považovali za Židy.

Izraelité se sami nazývali Židé, kteří usilovali o integraci do nežidovské společnosti – tímto označením chtěli zdůraznit, že jejich židovství je výhradně náboženskou identitou, a proto se mohou začlenit do ostatních národů, například mezi Čechy nebo Němce.

Liberalismus, politické hnutí, jež ve spojení s ostatními svobodami, politickými a ekonomickými právy podporovalo zrovnoprávnění Židů.

Frankismus bylo v 18. a 19. století židovské náboženské hnutí seskupené kolem osoby Jacoba Franka, který se považoval za mesiáše. Frankismus vycházel mj. z kabaly, židovského mystického učení, a odmítal Talmud. Frank a mnoho jeho přívrženců konvertovali ke křesťanství.

Asimilace označuje radikální formu splynutí s nežidovskou společností, v níž se židovství jako kolektivní identita mělo vytratit. Pro formy začlenění do většinové společnosti, v nichž si menšina zachovává jistou část identity, je možné hovořit o kulturní integraci.

Reformní judaismus vznikl v Německu v první polovině 19. století a usiloval o přizpůsobení židovského náboženství moderní společnosti. Upouští od důsledného dodržování některých tradičních předpisů, mění podobu synagog a židovské bohoslužby. Klade větší důraz na používání místních – nežidovských – jazyků.

Neoortodoxie (moderní ortodoxní judaismus) vznikla v první polovině 19. století v Německu jako odpověď na reformní judaismus. Její přívrženci usilovali o dodržování všech židovských náboženských předpisů a zároveň o modernizaci života Židů a jejich integraci do moderní společnosti.

Paměť holocaustu představuje po druhé světové válce významnou, i když ne jedinou součást židovských identit. Přeživší často trpěli psychickými a fyzickými následky pronásledování a vypořádání se s holocaustem je důležitou součástí života i pro druhou a třetí generaci.

Haskala bylo v 18. a 19. století židovské osvícenství. Jeho přívrženci – *maskilim* – usilovali o propojení judaismu se světskými znalostmi a podporovali integraci Židů do moderní společnosti.

Socialismus od 19. století a **komunismus** od bolševické revoluce roku 1917 představoval pro mnoho Židů možnost účasti na politickém životě a víru v lepší budoucnost bez antisemitismu. Zároveň tato hnutí odmítala židovský nacionalismus a antisemitismus, který se podle nich měl vytratit teprve po vytvoření socialistické či komunistické společnosti.

Ortodoxní judaismus byl samozřejmou identitou Židů v době před emancipací. Klád důraz na studium náboženských spisů a dodržování všech micvot, náboženských předpisů. Mezi ně patřilo důsledné dodržování šabaty a stravovacích předpisů (kašrut).

Loajalita ke státu byla pro mnohé Židy samozřejmostí. Vždyť stát byl zárukou zrovnoprávnění a ochrany před pogromy. Mnozí veřejně vyznávali svou věrnost císaři Františku Josefovi I. nebo prezidentovi T. G. Masarykovi.

Chasidismus bylo židovské mystické hnutí, které vzniklo na počátku 18. století v Haliči a mělo mnoho přívrženců ve východní Evropě. Vymezovalo se vůči důrazu tradičního judaismu na dodržování náboženských předpisů a usilovalo o intenzivní náboženský prožitek a radost z každodenního konání.

Českožidovské hnutí vzniklo v roce 1876 a kladlo si za cíl kulturní a politickou integraci Židů do českého národa.

Věda o židovství se rozvíjela od počátku 19. století a spolutvořila identitu moderních, zejména německojazyčných Židů. Jejím cílem bylo podrobit židovské náboženství a dějiny zkoumání, jež odpovídalo moderním metodám.

Židovský nacionalismus se rozvíjel zejména od 80. let 19. století. Byl paralelou k podobným soudobým nacionalistickým hnutím a odpovědí na vzestup antisemitismu. Mezi jeho formy patřil jak sionismus, tak i snaha o získání kulturní autonomie, o rozvoj jazyka jidiš a židovského školství.

Sionismus je židovské nacionalistické hnutí, jehož cílem je vznik židovského státu a jeho budování. Založil jej na konci 19. století Theodor Herzl. Jeho činnost vyvrcholila v roce 1948 založením Státu Izrael.

68 – Dopis Ilse Weber přítelkyni Lilian von Löwenadler do Velké Británie, 24. června 1936

„Ostatně, pokud jde o Hanuše: Ty máš teď přece pedagogické zkušenosti, tak mi pomoz. Hanuš je velice milý a hodný chlapec, ale klade nepříjemné otázky. Jeden rozhovor Ti vyličím doslovně.

Hanuš: Mami, jsme Němci, nebo Češi? (To je ta nejhorší otázka, kterou mi může položit.) Byla jsem totiž vychována německy, ale po převratu v Německu už ‚Němka‘ nejsem.

Já (diplomaticky): Jsme Židé.

Hanuš: Ano, ale *jací* Židé – čeští, nebo němečtí?

Já (protože zaprvé špatně mluvím česky a zadruhé nechci lhát sama sobě): Jsme – českoslovenští Židé! –

S touto odpovědí není spokojen, jenže v té chvíli neví, co by namítl. Teď mi pomoz: Co mu mám říct? Chodí do české školy a mluví bezvadně česky (líp než Willi nebo já). Čechy mám ráda, ale nemůžu přece říkat, že jsem Češka, když mám německé školy a německy píšu. To dítě však o tom přemýšlí a s odpovědí, že je Žid, nesouhlasí. Na to, abych mu vysvětlovala otázku menšin, mi přišel ještě příliš malý. Vidím však, že přece jen budu muset. Nedávno k nám přišel Poldin chlapec Bobby a s pláčem vyprávěl, jak prý mu Hanuš nadával, že je ‚žid pejzatý‘. Nemohla jsem se tomu smát, věděla jsem totiž, že právě jeho tak nazval jeden z křesťanských kamarádů, jenže on tomu ve své bezelstnosti nerozuměl. Mám mu už teď jeho dětská přátelství ničit a říkat mu: ‚S těmi chlapci si nehraj, oni jsou křesťané, kdežto ty žid?‘ Já věřím, že se národy mezi sebou usmíří, teprve až dospělí přestanou být dětem špatným příkladem. Dokud však velcí ze zlomyslnosti nebo hlouposti nepřestanou jiné národy a jiná vyznání znevažovat, dotud na světě nebude mír. A Hanuš je tak jemný a citlivý. Tomík by se jednou asi uměl bránit pěstmi, ale Hanušek sotva.“

Ilse WEBER: *Kdy skončí naše utrpení. Dopisy (1933–1944) a básně z Terezína*, Praha 2012, s. 42

69 – František Langer: „Můj bratr Jiří“

„Avšak v létě 1913 si spakoval malý kufřík s nejnutnějším prádlem, s několika knihami a s modlitebními řemínky a odjel. Jen paní Julii, ke které měl trvalé sympatie, a ona k němu, snad proto, že byt' každý jinak, přece jen oba byli upřímně věřící, pověděl, že jede do Haliče a že napíše z cesty. Teprve za několik týdnů přišel od něho lístek z východní Haliče, z města Belzu, abychom o něho neměli starost, že je zdrav a že nějaký čas tam pobude. Nuže, to byla jeho první cesta k chasidům a jeho první pobyt u nich, jak o něm sám píše ve vlastním úvodu k Devíti branám.

Píše tam také, proč napoprvé nemohl v Belzu vydržet, proč se vrátil a co ho pudilo domů: ta belzská odcizenost světu, nevědomost, zaostalost, špína, snad i smutný močálový kraj. Bylo by tedy možno očekávat, s jakou radostí po návratu přijme Prahu, civilizaci a její výhody. Jak asi radostně obejmeme rodiče! Možná že už první den se půjde podívat k Vltavě na velkolepé hradčanské panoráma. Snad si zajede do hor a do lesů vonících pryskyřicí, tak jiných než ty haličské roviny a bažiny a jejich morový zápach. Nebo že v pátek večer půjde do nádherné vinohradské synagogy, kde tisíc žárovek svítí na ornamenty, které pozlacoval jeho strýc, a na půl tisíce hedvábných cylindrů na hlavách důstojných a majetných věřících, kde na kůru hrají varhany a hebrejské sólo zpívá tam křesťanská zpěvačka z německého divadla.

Tedy takový jeho návrat nebyl. Otec mi oznamoval skoro zděšeně, že se Jiří vrátil. Zděšení jsem pochopil, když jsem bratra uviděl. Stál proti mně v odřeném černém svrchníku

↪ [Doma na cestě?>](#)

[Dětské transporty do Velké Británie, s. 286](#)

Ilse Weber (1903–1944) pocházela z Moravské Ostravy a byla autorkou knih pro děti a překladatelkou. Její starší syn Hanuš se v roce 1939 zachránil dětským transportem do Velké Británie. V roce 1942 byla s manželem Willim a mladším synem Tommym deportována do Terezína. Ilse a Tommy byli zavražděni v Osvětimi a přežít se podařilo pouze Willimu.

střiženém jako kaftan, sahající od brady až k podlaze, a na hlavě měl okrouhlý široký klobouk z černého plyše vražený hluboko do týlu. Stál shrbeně, celé tváři i bradu měl zarostlé nazrzlým vousem a před ušima mu visely až na ramena do vývrtky nakroucené vlasy, pejzy. Co zbývalo z obličeje, byla bílá, nezdravá pleť a oči, chvíli unavené, chvíli horečnaté. Bratr neujel z Belzu domů do civilizace, bratr si přivezl Belz s sebou.

Zvyklosti, které zachovával, než odjel na východ, nyní přiostržil nebo jim dal jiný smysl, a přivezl si k nim nové. Už si nemyl ruce před každým jídlem, nábožně i zároveň jako čistotný člověk, ale jen symbolicky si z hrnečku ukápl vody střídavě na oba palce. Žádné ženě nepodal ruku – nevím, jestli u maminky na přivítanou neučinil výjimku – a když s některou mluvil, třeba s naší starou paní Julií, otáčel se k ní zády. Svě modlitby říkal zpěvavě a nahlas a v jakémsi transu pobíhal při nich po pokoji. Teď mu i pražské košer jídelny byly podezřelé. Vařil si doma na lihovém kahanu různé kaše a hlavně byl živ o chlebu a o cibuli. Bylo jí cítit po celém bytě.

Co se dalo v našich čtyřech zdech, bylo možno a také nutno shovívavě snášet. Horší bylo, když vyšel z domu, že jeho úbor, účes i jeho chůze, trochu zbrklý poklus, soustřeďovaly na sebe pozornost, a dokonce posměšky ulice, a obojí se ovšem dotýkalo celé rodiny. Židé v našich krajinách se zevnějškem nelišili od ostatních občanů už po tři generace, co směli žít mimo ghetto. Zato židé na východě rakousko-uherské monarchie, na území obývaném Poláky a Ukrajinci, si tehdy ještě uchovali svůj folkloristický pochmurný kaftan, klobouk a všelijaké krojové a zvykové podrobnosti. V Praze se v takovém úboru, obyčejně ošumělém, objevil jen výjimečně nějaký haličský žid, když Prahou projížděl nebo se jí prožebrával. Tedy v Praze byl jeho zjev vzácný. Naproti tomu ne ojediněle, ale ve velkém počtu bylo jej vídat o hlavní sezoně na promenádě a u pramenů v přepychových českých lázních, v Karlových Varech a v Mariánských Lázních. Jenomže tam to byli židé bohatí, černé kaftany měli hedvábné a rozevláté jako řízy, pejzy nakroucené dekorativně vedle tváří a vousy a dlouhé brady od ryšavých a černých až po hermelínově bílé měli krásně učesané a vlnící se, jako bibličtí patriarchové z kostelních obrazů. Léčili si své žlučníky porouchané těžkou košer stravou a jejími husími lahůdkami. V českých lázních byli přijímáni jako dobře platící exotičtí kurgasti, třeba ne tak vzácní a vydatní jako orientální mahárádžové. Ale zjev, který připomínal osamělého polského žida v roce 1913 na vinohradské ulici a ze známé vinohradské rodiny, přímo strhával na sebe pozornost.

Rozumí se, že nám všem doma byl tento náboženský či jaký exhibicionismus velmi trapný. Celá rodina, jako celá tehdejší židovská společnost, se naprosto asimilovala k všem vnějším znakům a zvyklostem svého okolí – neusvědčoval zjev Jiřího teď všecky z přetvářky a pokrytectví? Nevím, jak si to naši sousedé vykládali, asi si nejspíš soucitně zakleпали na čelo. Jenže myslím, že otcem a jeho vrstevníky bratrovo zakuklení zatřáslo ještě jinak. Porušilo jeho pocit bezpečnosti a stálosti, snad v něm vyvolalo vzpomínky na již zapomenutá vyprávění o bídě a o stísněnosti ghetta, o životě bez práv a bez svobody, o stavu plném pokořování a ústrků. To nebylo jen konvenční nebo obchodní nepříjemnost. Tady mezi námi obcházelo strašidlo minulosti nebo někdo, kdo vstal z mrtvých a byl výstrahou. Dovedu si představit všecky takové pocity. O čtvrt století později je prožívaly miliony židů, když začali svou cestu do plynových komor se žlutou hvězdou našitou na kabátě.“

František LANGER: *Byli a bylo. Vzpomínky, Spisy Františka Langera*, sv.14, Praha 2003, s.178–180